

MÖVZU 2. TƏRBİYƏNİN İDARƏ OLUNMASI PROBLEMLƏRİ

PLAN:

1. Tərbiyənin mahiyyəti
2. Tərbiyə idarəolunan proses kimi
3. Tərbiyənin idarəetmə imkanları

Hər bir jəmiyyətdə tərbiyə həmin jəmiyyətin başlıca vəzifələrindən birini təşkil edir. Tərbiyə sözü ərəb mənşəli söz olub, «Rəba-yerbu» kökündən əmələ gəlmişdir və 3 mənanı ifadə edir: 1. «Rəba»- artmaq, çoxalmaq; 2. «Rəbi»- uşağı ərşəyə çatdırmaq; 3. «Rəb»- doğru yol göstərmək.

Prof.R.Hüseynzadə tərbiyə sözünün etimologiyasını açıqlayaraq qeyd edir ki, «Qurani-Kərim»də Allah adından sonra ən çox işlənən söz «Rəb» sözüdür ki, bu da «tərbiyə edən», «nemət verən», «insanları maddi və mənəvi yüksəlişə doğru aparən» deməkdir.

Məhəmməd peyğəmbərin (Ə.S.) həyatı, müdrik kəlamları, onunla bağlı hədislər insanların mənəvi tərbiyəsi üçün ən dəyərli bir örnəkdir. O özü bu haqda belə deyirdi: «Allah məni bir müəllim olaraq göndərdi», «Mən gözəl əxlaqı tamamlamaq üçün göndərildim».

İnsanın hərtərəfli inkişafının təmin olunması, əqli kamilliyi və əxlaqi saflığı üçün tələb olunan ən yüksək elmi-mənəvi dəyərlər sistemli **tərbiyənin məzmununu** təşkil edir. **Tərbiyə sistemi** ibtidaidən aliyyə, sadədən mürəkkəbə, yaxından uzağa, millilikdən ümumbəşəriyyə, ailədən jəmiyyəyə, adilikdən kamilliyə prinsipləri əsasında qurulur.

XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan məktəblərinin də bu sahədə seçimli ənənləri olmuşdur. Məhəmməd Tağı Sidqinin məktəbi «**Məktəbi-tərbiyə**» adlanırdı və bu iki söz məktəbin qayəsini gözəl ifadə edirdi.

Təsadüfi deyildir ki, şəxsiyyətin formalaşmasının psixoloji mexanizminin öyrənilməsi tərbiyə psixologiyasının başlıca vəzifəsi hesab olunur. Tərbiyə şəxsiyyətin formalaşdırılmasına yönəldilmiş xüsusi fəaliyyət sahəsidir. Görkəmli **pedaqoq A.S. Makarenkonun** dediyi kimi, tərbiyənin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, daha yaşlı olan nəsil bu prosesdə təjribəsini, özünün ehtiraslarını, inamını daha kiçik nəslə verir.

Tərbiyə şəxsiyyətin daxili və xarici amillərinin təsiri altında baş verən inkişafının idarə olunmasıdır. Ona görə də şəxsiyyətin neyə formalaşması, bu prosesə təsir edən amillər diqqəti jəlb edən jəhətlərdəndir.

Deməli, **tərbiyə** böyüməkdə olan nəslin şəxsiyyətinin formalaşması prosesinin idarə olunmasından ibarətdir. Odur ki, bu proses özünün xüsusi psixoloji mexanizminə malikdir.

Tərbiyə işində tərbiyə prosesinin mahiyyətini təşkil edən aşağıdakı **jəhətlərə** diqqət yetirmək lazım gəlir: tərbiyə olunan və tərbiyə edənin xüsusiyyətləri; onların qarşılıqlı münasibətləri; tərbiyənin məqsədi; tərbiyə prosesində istifadə olunan yollar.

Tərbiyə işində biz daima inkişaf edən, keyfiyyətə dəyişən uşaqlarla işləməli oluruq. Tərbiyə olunan həmin uşaqlar psixoloji xüsusiyyətlərinə, tələbat və motivlərinə görə bir-birindən fərqlənirlər. Ona görə də ilk əvvəl tərbiyə olunanların yaş və fərdi xüsusiyyətlərini öyrənmək və nəzərə almaq lazımdır.

Pedaqoji psixologiyanın banisi **K.D.Uşinski** insanı hərtərəfli tərbiyə etmək üçün onu hərtərəfli öyrənməyi tövsiyə edirdi. Görkəmli **psixoloq S.R.Rubinşteyn** deyirdi: «Uşaqları tərbiyə edə-edə və öyrədə-öyrədə öyrənmək lazımdır ki, onları öyrənə-öyrənə tərbiyə edək və öyrədək».

Beləliklə, şagird şəxsiyyətinin təşəkkülündə onların fəaliyyətinin düzgün təşkili ilə yanaşı, burada düzgün əxlaqi davranış motivlərinin tərbiyə edilməsi də mühüm rol oynayır. Bir motiv kimi tələbatlar şagirdin davranışını şərtləndirir.

Psixoloji tədqiqatlarla sübut edilmişdir ki, motivdən asılı olaraq eyni fəaliyyət nəticəsində şagirdlərdə müxtəlif əxlaqi keyfiyyətlər formalaşa bilər. Tərbiyə prosesində müvəffəqiyyət qazanmaq üçün şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi ilə yanaşı, tərbiyəvi tədbirin tətbiq edildiyi konkret şəraitin nəzərə alınması da həlledici əhəmiyyətə malikdir.

Bununla əlaqədar olaraq tərbiyə işi düzgün təşkil etmək üçün «**inkişafın sosial şəraitinin**» (**L.S.Vıqotski**) nəzərə alınması da zəruridir.

Tərbiyə prosesində şagirdlərin daxili aləmi ilə xarici təsirlərin qarşılıqlı münasibətinə, xüsusilə də uşağın ona təsir göstərən xarici mühitə şəxsi münasibətinə ciddi fikir verilməlidir.

Tərbiyə prosesinin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsində mühüm rol oynayan amillərdən biri də tərbiyənin məqsədinin düzgün müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir.

Məqsəd aydın olduqda onun həyata keçirilməsi üçün səmərəli tərbiyəvi tədbirlərin seçilməsi və tətbiqi də mümkün olur. Tərbiyə prosesində nəzərə alınması zəruri olan jəhətlərdən biri də həmin prosesin tərbiyə olunanın fəaliyyəti ilə əlaqələndirilməsindən ibarətdir.

Deməli, tərbiyə prosesinin mühüm jəhətlərindən biri ondan ibarətdir ki, o, kor-koranə bir proses olmayıb, idarə olunan bir prosesdir. Tərbiyə prosesini ona görə idarə olunan proses adlandırırlar ki, onun məqsədi, motivləri, funksiyaları və gözlənilən nəticələri mövjuddur.

Tərbiyə həm xarici, həm də daxili idarəetmə imkanlarına malikdir. **Xarici idarəetmə** tərbiyə olunanlardan deyil, tərbiyə edənlərdən asılıdır. Burada tərbiyəvi işi həyata keçirən kollektivin fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. Xarici idarəetməyə tərbiyəvi üsul və vasitələrin düzgün seçilməsi də aiddir.

Tərbiyə prosesində biz konkret janlı insanın, fərdin şəxsiyyətini formalaşdırırıq. Ona görə də bu prosesdə həmin fərdin özünün bu prosesə münasibəti, özündə bu və ya digər keyfiyyəti aşılamaq jəhdi də mühüm rol oynayır. Bu işə tərbiyədə daxili idarəetmənin zəruriliyini irəli sürür. Belə **daxili idarəetmə** özünü tərbiyə prosesində həyata keçir və özünü idarə rolunu oynayır.

İstifadə olunan ədəbiyyat:

1. Əlizadə Ə.Ə. Yeni Pedaqoji təfəkkür. Bakı, 2001

2. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin aktual məsələləri. Bakı, 1998
3. Əlizadə H.Ə. Tərbiyənin demoqrafik problemləri. Bakı, 1993
4. Əliyev R.İ. Tərbiyə psixologiyası. Bakı, 2006
5. Həmzəyev M. Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 1991
6. Həmzəyev M.Ə. Yaş və Pedaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı, 2003
7. Qaralov Z. Tərbiyə. I-II hissəli. Bakı, 2003
8. Stolərenko L.D. Pedaqoqiçeskaə psixoloqiə. Rostov-na Donu, 2000